

Kitap İncelemesi / Book Review

Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî

Araş. Gör. Harun Coşkun¹

Başvuru Tarihi: 27.12.2019
Kabul Tarihi: 16.06.2020
Makale Türü: Kitap İncelemesi

Kartal, Ahmet (2018). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Edebî tür ve şekiller milletlerin dil ve kültürlerine benzer. Her toplumun edebiyatını şekillendiren ve çeşitlendiren türler ve nazım şekilleri, kendi inanç, değer ve gelenekleri

¹ İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, h.coskun@iku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8774-2186

çerçevesinde oluşur. Başka dil ve kültürlerden aktarılmakla birlikte o milletin, öz değerleri doğrultusunda ona kendi mührünü vurduğu edebî tür ve şekiller de hemen her dil ve edebiyatta mevcuttur. Konuya Türk dili ve edebiyatı açısından bakıldığında -bu türden nazım şekillerinden biri olarak “mesnevî” karşımıza çıkar. Türklerin İslâm diniyle tanışması sonucu Arap ve Fars kültüründen, özellikle de Fars edebiyatından etkilenerek kazandığı “mesnevî”ye dair, terimin oluşumundan geçirdiği safhalara, temsilcilerinden bu nazım şekliyle yazılmış eserlere ve bu eserler üzerine yapılmış çalışmalara kadar muazzam birikim, Ahmet Kartal’ın yayımlanmış olduğu “Doğu’nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî” isimli eserle bilim âlemine kazandırıldı. Eserin ilk baskısının üzerinden yedi yıla yakın bir süre geçmesine rağmen teferruatlı inceleme imkânına yeni sahip olduğumuz bu değerli çalışmayı böyle bir yazıyla tanıtmak istedik.

İlk kez Fars edebiyatının önemli temsilcilerinden Firdevsî tarafından kullanılmış olan “mesnevî” türü, Türk edebiyatında Yûsuf Has Hâcib’in yazmış olduğu *Kutadgu Bilig* adlı eserle karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Türk dili ve edebiyatının Arap harfleriyle yazılmış ilk eseri aynı zamanda bu nazım şeklinin de edebiyatımızdaki ilk ürünü olmaktadır. Bu türün gelişmesiyle birlikte Türk, Fars, Hint edebiyatları gibi pek çok edebiyat mesnevîden etkilenmiştir. Türk edebiyatında Yûnus Emre, Ahmedî, Şeyhî, Alî Şîr Nevâyî, Fuzûlî, Şeyh Gâlib gibi meşhur isimlerin kaleme aldıkları eserlerle Türk edebiyatına mâl olmuş olan mesnevî, edebiyatımızın vazgeçilmez bir nazım şekli hâline gelmiştir. Her ne kadar Fars diliyle yazılmışsa da halk arasında adı, nazım şeklinin adıyla yaygınlaşarak *Mesnevî* olarak bilinen, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin *Mesnevî-i Ma’nevî*’sinin Anadolu’da bu türün yaygınlaşmasında büyük rol oynadığına kuşku yoktur.

Mesnevî yalnızca bir edebiyat terimi yahut malzemesi değil aynı zamanda etkisi altındaki toplumların zihinlerindeki duyguları, sosyal değişimi, ekonomik olguları, tarihî, destani, dinî ve ahlaki değerleri ve toplumların sosyal yapılarını anlamak bakımından da çok kıymetli eserlerin verildiği bir “janr” olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesnevîler, hususiyetle de aşk mesnevîleri, birçok bilim adamının ortak görüşüyle romanın eski dünyamızdaki yerini dolduran eserlerdir. Daha ziyade aydın zümrenin ilgisine mazhar olan bu edebî eserlerden başka dinî-tasavvufî eserler, öğretici amaçlı eserler, Hz. Ali cenkleri gibi türlü gazavatnâmeler de mesnevî nazım şekliyle yazılıyordu. Dolayısıyla mesnevîler halkın hem okumuş hem de orta ve alt tabaka diyebileceğimiz kesimine hitap eden, çok geniş bir muhatap kitlesi olan, bu sebepten de çok yaygınlaşmış edebiyat ürünleriydi.

Böylesine önemli, önemi oranında da yaygın rağbet görmüş bir nazım şekli olan mesnevîyi eserine konu eden Prof. Dr. Ahmet Kartal’ın *Doğu’nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî* isimli çalışmasının ilk baskısı 2013, ikinci baskısı 2014 ve son baskısı 2018 yılında Doğu Kütüphanesi Yayınları tarafından yapılmıştır. Oldukça hacimli olan eser 904 sayfadan oluşmaktadır. 15,5x23 cm boyutlarında ve 978-605-5227-07-4 sayılı Milletlerarası Neşriyat Numarasına (ISBN) sahip olan bu kitabın kapağındaki mitolojik resim konuyla bütünlük sağlamaktadır.

Ahmet Kartal kitabın amacını şu sözlerle ifade ediyor: “*Türk Kültürünün, edebî ve ilmî birikiminin, bedî zevkinin ve düşüncesinin yansıtılmasında ve aktarılmasında yüzyıllar boyunca*

önemli bir görev üstlenen mesnevî nazım şeklinin oluşumundan itibaren şekil ve muhteva yönünden edebiyat sahnesindeki yolculuğunun ve bu yolculukta Türklerin katkısının ortaya konulması amacıyla ve edebiyat tarihi açısından önemli katkılar sağlayacağı düşüncesiyle böyle bir çalışmayı hazırlamayı uygun gördük. (s. 24)” Gerçekten de Sayın Kartal’ın ortaya koyduğu bu hacimli çalışmanın Türk Dili ve Edebiyatı alanında araştırma yapan öğrenciler ve akademisyenler başta olmak üzere bilim dünyasına önemli katkılar sağlayacağı açıktır.

Doğu’nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî isimli çalışma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde “Arap Edebiyatında Mesnevî” ve “Fars Edebiyatında Mesnevî” başlıklarından oluşan iki alt bölüm yer almaktadır. “Arap Edebiyatında Mesnevî” başlığı altında mesnevinin nasıl ve ne şekilde oluştuğu; şekil, muhteva ve tertipleri hakkında bilgiler verilmiştir. “Fars Edebiyatında Mesnevî” bölümünde “Sâmânîler”, “Gazneliler”, “Selçuklular”, “Moğollar” ve “Timurlular” dönemlerinde mesnevînin şekil, muhtevâ, tertip özellikleri üzerinde durulmuş, aynı zamanda hamse yazan şairlere ve yazdıkları eserlere de değinilmiştir.

I. Bölüm, “Mesnevî ve Türkçe Mesnevîlerin Tertip Özellikleri” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde mesnevînin kelime ve terim anlamlarının üzerinde durulmakta, şekil, tertip ve muhteva bakımından mesnevî, Arap ve Fars edebiyatındaki mesnevîlerle karşılaştırılarak okura sunulmaktadır. Türk diliyle yazılan mesnevîlerin düzenlenmesinde yer alan üç ana bölüm ve bu bölümlerde bulunan alt bölümler tespit edilmiştir. Bu bölümün sonunda Nizâmî’nin *Hüsrev ü Şîrîn*’i ile Şeyhî’nin *Hüsrev ü Şîrîn*’inin Mollâ Câmî’nin *Yûsuf u Züleyhâ*’sı ile Hamdullâh Hamdî’nin *Yûsuf u Züleyhâ*’sının ve Hâcû-yı Kirmânî’nin *Ravzatü’l-envâr*’ı ile Dervîş Hayâlî’nin *Ravzatü’l-envâr*’ının tertip özellikleri karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

II. Bölüm, “Türk Edebiyatında Mesnevî” başlığıyla takdim edilmiştir. Bu bölümde XI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar mesnevînin gelişim safhaları üzerinde durulmuştur. “XI-XIII. Yüzyıllar” başlığı altında, mesnevînin Türk edebiyatındaki oluşum evreleri ve kökeninden bahsedilmiş, bu dönemdeki müstakil örnekler hakkında da bilgiler verilmiştir. Ardından XX. yüzyıla kadar geçen süreç içerisinde mesnevîler dönem dönem ele alınıp incelenmiştir. Bu incelemeler yapılırken ana hatlarıyla mesnevînin özelliklerinin yanı sıra ele alınan mesnevîler konularına göre de ayrı ayrı tasnif edilmiştir.

Yazar, eserin önsözünde de belirttiği üzere bu bölümde yaklaşık olarak 1125 mesnevîyi değerlendirmiş ve bu eserlerin yaklaşık olarak 95 kadarının bugün nüshasının elimizde olmadığını belirtmiştir. Bu eserlerin 510’u dinî, ahlâkî, tasavvufî, 220’si aşk konulu, 100’ü tarihî, destanî, menkıbevidir kalanı ise diğer konularda kaleme alınmıştır. Bu bölümün sonunda hamse sahibi şairler ve eserleri tablo halinde sunulmuştur.

III. Bölüm, “Mesnevî Özetleri” başlığından oluşmaktadır. Bu başlık altında edebiyatımızda kaleme alınmış olan *Cemşâh ve Alemşâh* (Vizeli Bihîştî), *Cemşîd ü Hurşîd* (Ahmedî), *Cemşîd ü Hurşîd* (Sultan Cem), *Çeng-nâme* (Ahmed-i Dâ’î), *Ferhâd-nâme* (Alî Şîr Nevâyî), *Firkat-nâme* (Halîlî), *Gazavât-nâme* (Sûzî Çelebi), *Gül ü Bülbül* (Fazlî), *Gül ü Hüsrev* (Tutmacı), *Heves-nâme* (Ca’fer Çelebi), *Hurşîd-nâme* (Şeyhoğlu Mustafâ), *Hümâ vü hümâyûn* (Cemâlî), *Hüsn ü Aşk* (Şeyh Galîb), *Hüsrev ü Şîrîn* (Fahrî), *Hüsrev ü Şîrîn* (Şeyhî), *Işk-nâme* (Mehmed), *İskender-nâme* (Ahmedî), *Leylâ vü Mecnûn* (Fuzûlî), *Leylâ vü Mecnûn* (Şâhidî), *Mihr ü Mâh* (Çorlulu

Zarîfi), *Mihr ü Müşteri* (Hassân), *Mihr ü Vefâ* (Ümmî Îsâ), *Salâmân u Absâl* (Lâmi'î Çelebi), *Süheyl ü Nev-bahâr* (Mes'ûd Bin Ahmed), *Şem'ü Pervâne* (Zâtî), *Tuhfetü'l-uşşâk* (Hamdullâh Hamdî), *Vâmık u Azrâ* (Lâmi'î Çelebi), *Varka vü Gülşâh* (Bedî'î), *Vîs ü Râmîn* (Lâmi'î Çelebi), *Yûsuf u Züleyhâ* (Hamdullâh Hamdî) ve *Yûsuf u Züleyhâ* (Kemâl Paşa-zâde) mesnevîlerinin özetlerine yer verilmiştir.

Kitabın son bölümü olan IV. Bölüm, mesnevî literatüründen oluşmaktadır. Mesnevî nazım şekli ve bu formda yazılmış olan diğer eserler “Genel Bibliyografya”, “Tezler”, “Kitaplar”, “Kitap Tanıtımı”, “Makaleler” ve “Bildiriler” başlığı altında çok zengin bir mesnevî bibliyografyası oluşturulmuştur.

İlk baskısı 2013, ikinci baskısı 2014, ve son baskısı 2018 yıllarında yapılan *Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî* isimli eser yayınlanış tarihinden günümüze birçok akademik çalışmaya kaynaklık etmiş, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin ve Eski Türk Edebiyatı alanında uzmanlaşmak isteyenlerin baş yapıtı olabilecek bir eser mahiyetindedir.

Tanıtmaya çalıştığımız bu eser, mesnevî türünü bidayetinden son döneme kadar getirdiği tarihî süreci sunmadaki derinliği, mesnevî tarzındaki eserlerin tanıtımı ve bu eserler üzerine yapılan çalışmaların tezlere varana kadar sunulduğu zengin bibliyografya bilgisi, türün şekli özelliklerine dair örnekli açıklamalar, önemli eserlerin geniş özetlerinin verilmesi gibi pek çok bakımdan alanında çok önemli bir boşluğu doldurmuştur. Eser sadece Türk Dili ve Edebiyatı alanı öğrencileri yahut akademisyenleri değil Türk kültür ve edebiyatına ilgi duyan herkes için bir başvuru kaynağı durumundadır.

Türkoloji alanında Prof. Dr. Ahmet Kartal tarafından daha önce ortaya konulmuş olan diğer eserler gibi bu değerli eseri de Türk Dili ve Edebiyatı camiasına kazandırdığı için şükranlarımızı sunar, hocamızın bundan sonra yapacağı çalışmalarını büyük bir ilgiyle beklediğimizi ifade etmek isteriz.